

ČASOPIS ZA POVIJEST
ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN
HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue:

Revolucije i revolucionari:
iz rodne perspektive

Revolutions and revolutionaries:
from the gender perspective

Uredila / Edited by

ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ

**Djelatnost konzularnog predstavništva Nezavisne
Države Hrvatske u Rijeci (1941.-1943.)**

Bruno Vignjević
Sveučilište u Rijeci
Hrvatska

UDK: 341.82(497.5RIJEKA)“1941/1943“

Stručni rad

U ovom radu prikazan je ustroj i djelatnost konzularnog predstavništva Nezavisne Države Hrvatske u Rijeci na temelju arhivske građe o istoimenom konzulatu koju sam istraživao u Državnom arhivu u Rijeci. Na početku rada predstavljene su opće činjenice o osnutku, djelatnicima i povijesti konzulata. Činjenice su historiografski obrađene u djelima Irvina Lukežića „Povijest riječkih konzulata, Konzulati u Rijeci kroz povijest“ te Antuna Girona i Petra Strčića „Poglavnikovom Vojnom uredu“. Činjenice o ustroju te konkretnim djelatnostima konzulata rezultat su istraživanja arhivske građe i inventarnog fonda Državnog arhiva u Rijeci o temi konzulata NDH. Na građi sam sustavno radio mjesec i pol dana. Primarno sam obradio službene spise i okružnice koje je Ministarstvo vanjskih poslova NDH upućivalo namještenicima konzulata, a koji su se ticali bitnih vanjsko političkih problema kao što su izdavanja dozvola za povratak hrvatskih radnika iz Njemačke, postupci kod izdavanja viza te imenovanja i razrješenja dužnosti konzula i dokonzula.

Ključne riječi: Nezavisna Država Hrvatska, Kraljevina Italija, diplomatski odnosi, konzulat, Rijeka, Državni arhiv

Djelovanje konzulata Nezavisne Države Hrvatske u Rijeci unatoč tome što je od kraja njegova postojanja do danas proteklo skoro sedamdeset godina, nije bilo predmetom dubljeg historiografskog istraživanja. Mogući razlozi takvog stanja jesu zasigurno sljedeće činjenice: (1) arhivsko gradivo konzulata nije registraturno sređeno što znači kako ne postoji cjelina zapisa ili dokumenata nastalih ili primljenih djelovanjem i radom pojedine pravne i fizičke osobe. U arhivistici se pod registraturnim gradivom smatra arhivsko gradivo u nastajanju. (2) gradivo konzulata nije organizirano kronološki već abecedno po prezimenu stranke ili tematski sukladno nadležnosti konzulata. (3) gradivo konzulata nije još potpuno dostupno za korištenje. Zakonsko ograničenje dostupnosti odnosi se na osobne podatke starosti 100 godina od

rođenja osobe na koju se odnosi, tj. 70 godina od nastanka dokumenta. Prema tome, javnosti su dostupni dokumenti iz 1941. i 1942. godine. Za istraživanje ostalog gradiva potrebno je dobiti posebno dopuštenje ravnatelja arhiva.

Navedeni razlozi predstavljaju otegotnu okolnost mladom istraživaču, studentu koji se takvom vrstom istraživanja bavi prvi put i koji ne poznaje u potpunosti arhivističku disciplinu i metodologiju proučavanja arhivske građe.

U retcima koji slijede predstaviti ću osnovne činjenice o povijesti i djelovanju konzulata, činjenice će se temeljiti na dvjema a ujedno i jedinim knjigama izdanima na spomenutu temu. Knjiga „*Poglavnikovom Vojnom uredu*“ autora Petra Strčića i Antuna Girona, hvalevrijedan je doprinos daljnjem historiografskom proučavanju konzulata NDH uz djelo „*Povijest riječkih konzulata*“, dr. sc. Irvina Lukežića, kroatista, inače redovitog profesora na riječkom Filozofskom fakultetu.

Nakon kratkog povijesnog prikaza osnutka i ustroja konzulata, ukratko ću prezentirati primarne djelatnosti konzulata koje su rezultat rada na arhivskim dokumentima, a koje se temelje na službenim dopisima – okružnicama, koje je Ministarstvo vanjskih poslova NDH prosljeđivalo na adresu konzulata NDH u Rijeci, u tadašnjoj Kraljevini Italiji. Na temelju okružnica saznati ćemo više o samom ustroju i djelatnosti konzulata.

1. Povijest i djelatnost konzulata

Konzulat NDH u Rijeci nasljednik je Generalnog konzulata Kraljevine Jugoslavije koji je djelovao od 1921. do travnja 1941. godine, kada Kraljevina prestaje formalno i pravno postojati. Konzulat Kraljevine Jugoslavije djelovao je na dvije lokacije, prvotno je bio smješten u riječkoj ulici Korzo, na mjestu današnje Gradske čitaonice. No, za vrijeme mandata konzula dr. Vasilija Protića, prostorije konzulata premještene su iz stare čitaoničke zgrade na Korzu u kuću na Piazza Scarpa, odmah preko puta tadašnje talijansko-jugoslavenske granice na Rječini,¹ na mjestu današnjeg Trga bana Josipa Jelačića.

U istoj zgradi i na istoj adresi Piazza Scarpa, svoje će djelovanje započeti i konzulat Nezavisne Države Hrvatske – (*Consolato dello Stato Indipendente Croato di Croazia a Fiume*), koji djeluje do oslobođenja 1945. godine.²

Sa Arhinet, arhivskog informacijskog sustav možemo doznati kako konzulat NDH u Rijeci nije bio ustanovljen službenom objavom u Narodnim novinama, već internom odlukom Ministarstva vanjskih poslova NDH. To je naznačeno zakonskom odredbom o državnoj vladi NDH od 24. lipnja 1941. godine kada je osnovano Ministarstvo vanjskih poslova, te mu je djelokrug obuhvatio i diplomatsku i konzularnu službu (NN 59/1941, broj propisa 322). O takvim ovlastima Ministarstva vanjskih poslova NDH detaljnije govori naredba ministra vanjskih poslova o unutarnjem uređenju Ministarstva od

1 Irvin LUKEŽIĆ, *Povijest riječkih konzulata, Konzulati u Rijeci kroz povijest*, Rijeka: Adamić, 2004. 334.

2 Ibid., 351.

22. ožujka 1943. godine, po kojoj Upravni odsjek Općeg odjela MVP-a ima pravo osnivati predstavništva u inozemstvu (NN 71/1943, broj propisa 185).³

Prvi konzul NDH u Rijeci bio je Zvonimir Čaleta (1900. – 1956.), rodom iz Benkovca, koji se na toj dužnosti nalazi od srpnja 1941. do siječnja 1944. godine. Čaleta je završio Pravni fakultet u Zagrebu. Po odlasku iz Rijeke imenovan je nadstojnikom Konzularno-gospodarskog odjela Ministarstva vanjskih poslova NDH. Stanovito je vrijeme obnašao dužnost pročelnika Općeg odjela. Godine 1945. osuđen je u Zagrebu na godinu dana zatvora.⁴

Od rujna 1942. dokonzul NDH u Rijeci bio je dr. Niko Duboković (1909.-1991.), povjesničar i diplomat. Uoči rata kraće vrijeme radi u Ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu. U travnju 1944. nakon odlaska Čaleta na novu dužnost, unaprijeđen je za konzula i imenovan predstavnikom NDH u Trstu.⁵ 1943. godine broj zaposlenih u Konzulatu iznosio je ukupno 13-oro stalno zaposlenih. Pregledavajući arhivske izvore doznao sam i njihova imena, bili su to redom: konzul Zvonimir Čaleta, činovnik Ivan Bernardi, tajnik Josip Zapaorto, činovnik Rudolf Humski, dokonzul Niko Duboković, činovnik Ivan Šufflay, činovnik Milan Katalinić, činovnik Živko Borčić, vježbenik Andjelo Marjanović, činovnik Ante Mažuran, vježbenica Blanka Vidović, dočinovnik August Pernat i podvornik Franjo Žuvić.⁶

Zanimljivo jest i usporediti iznos plaća koje je Ministarstvo vanjskih poslova NDH obračunalo zaposlenicima konzulata za studeni 1943. godine. Ukupna netto svota za isplatu konzulu Čaleti iznosila je 41.777 kuna, činovniku Bernardiju 13.935. kuna, tajniku Zapaortu 28.375. kuna, činovniku Humskom 13.922 kuna, dokonzulu Dubokoviću 17.653 kuna, činovniku Šufflayu 11.662 kuna, činovniku Kataliniću 11.464 kuna, činovniku Borčiću 16.223 kuna, vježbeniku Marjanoviću 9.828 kuna, činovniku Mažuranu 8.505 kuna, vježbenici Blanki Vidović 8.872 kuna, dočinovniku Pernatu 10.561 kuna te podvorniku Žuviću 9.329 kuna. Ukupna svota koju je Ministarstvo isplatilo za plaće zaposlenih u riječkom konzulatu iznosila je 202.106 kuna.⁷ O prestanku rada konzulata nema pouzdanih informacija, pretpostavlja se kako je njegovo djelovanje prestalo sa završetkom ratnih djelovanja, u svibnju, 1945. godine.

Sukladno tome, proračun konzulata u Rijeci za 1943. godinu iznosio je ukupno 68.000 kuna koje je Ministarstvo vanjskih poslova isplatilo Hrvatskoj državnoj banci u Zagrebu koja je potom novce transferirala na račun konzulata. Troškove konzulata bili su: opći uredski troškovi (10.000 kuna), popravak namještaja (2.000 kuna), tisak i uvez knjiga (1.000 kuna), poštanski, brzojavni i brzoglasni troškovi (8.000 kuna), nabava stručnih

3 Arhinet, Arhivski informacijski sustav, http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_4198, (pristupljeno: 04.06. 2014.).

4 LUKEŽIĆ, *Povijest riječkih konzulata, Konzulati u Rijeci kroz povijest*, 351.

5 Ibid., 351 - 352.

6 Državni arhiv u Rijeci, R5, Konzulat Nezavisne Države Hrvatske u Fiume (1941.-1945.), kutija 34.

7 DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 34.

knjiga i listova (3.000 kuna), popravak, održavanje i čišćenje zgrade (5.000 kuna), ogrjev, rasvjeta i voda (9.000 kuna), uzdržavanje i opskrba samovoza (10.000 kuna) te pomoć pri povratku u domovinu hrvatskih radnika (20.000 kuna).⁸ Vrijedi istaknuti i činjenicu kako je utržak blagajne konzulata položen na račun otvoren u Banca d' Italia.⁹

Već sam spomenuo kako je konzulat djelovao u zgradi na adresi Piazza Scarpa br. 2/II. Radno vrijeme konzulata bilo je svakog radnog dana od 10 do 12 sati.¹⁰ Primarne djelatnosti konzulata bile su:

1. zastupanje i predstavljanje države u inozemstvu¹¹
2. razne intervencije kod talijanskih vlasti koje su se odnosile na interese hrvatskih državljana u Rijeci
3. izdavanje pismenih preporuka na razne molbe za selidbu unutar NDH te izvan njenih granica
4. davanje usmenih informacija i savjeta u slučajevima izvanrednih stanja
5. dopisivanje s talijanskim vlastima te Ministarstvom vanjskih poslova NDH
6. zaprimanje molbi za izdavanje putovnica i viza
7. prijenos stvari na području NDH
8. konzularna skrb o hrvatskim radnicima na privremenom radu u Njemačkoj i ratnim invalidima
9. repatrijacija kapitala i imovine
10. rekvizicija imovine¹²

Nakon kratkog prikaza osnovnih historiografskih činjenica o riječkom konzulatu prezentirati ću ukratko svoj rad na arhivskim izvorima fonda o konzulatu Nezavisne Države Hrvatske u Rijeci, koje će ujedno biti poticaj daljnjim istraživanjima ove teme. Primarno ću se bazirati na službenim dopisima Ministarstva vanjskih poslova (okružnicama) putem kojih možemo više saznati o samom ustroju konzulata. Prikazati ću kako je konzulat rješavao invalidska pitanja, skrb o radnicima na privremenom radu u Njemačkoj te pitanja regulacije postupka za izdavanje viza i putovnica. Uz spomenuto, predstavio sam činjenice o internim diplomatskim poslovima konzulata kao što su smjene konzularnih službenika u inozemstvu, čuvanje diplomatskih pečata te konačno postupak zamjene generalnog konzula.

⁸ DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 34.

⁹ DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 34.

¹⁰ DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 23. Spisi „0-5“

¹¹ Arhinet, Arhivski informacijski sustav, http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_4198, (pristupljeno: 05.06.2014.).

¹² DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, inventarni fond.

1.1. Okružnice Ministarstva vanjskih poslova NDH

1. Ostvarivanje prava ratnih invalida - Konzulat NDH u Rijeci obraća se pismeno Povjereništvu ratnih invalida na području grada Sušaka, 3. ožujka 1942. godine. Konzulat se 23. siječnja iste godine pismeno obratio tadašnjem Ministarstvu udružbe i zdravlja s molbom pojašnjenja procedure koju ratni invalidi moraju zadovoljiti kako bi mogli riješiti svoj invalidski status. Konzulat je zaprimio upute Ministarstva unutarnjih poslova koje su sljedeće: Svim ratnim invalidima koji imaju prijavljeno boravište na području NDH, a koji se trenutno nalaze na području Kraljevine Italije, invalidnine će isplaćivati podružnica Prve Hrvatske Štedionice na Sušaku. No, kako ne bi došlo do neisplate invalidnina, invalidi moraju predati nadležnim tijelima domovnicu i krsni list te moraju prijaviti svoje boravište (zavičajnost) u NDH.

Zahtjevi građana čiji su predmeti u procesu rješavanja Županijskih i Općinskih sudova moraju se poslati putem Ministarstva vanjskih poslova na Vrhovni invalidski sud u Zagrebu koji će ih potom predati pripadajućim sudovima NDH na daljnje rješavanje. Molbe za ostvarivanje invalidnine trebaju se slati Državnoj riznici, odjelu za računovodstvo. U potpisu konzul Zvonimir Čaleta.¹³

2. Postupak izdavanja viza – Okružnicom pod brojem 133, 23. veljače 1944. godine, Ministarstvo vanjskih poslova reguliralo je postupak izdavanja viza za domaće i strane državljane. Na početku se navodi kako je Ministarstvo vanjskih poslova primijetilo kako konzularna predstavništva u inozemstvu različito postupaju prilikom izdavanja viza hrvatskim i stranim državljanima. Određuje se kako strani državljanin za dobivanje vize mora ispuniti dvije tiskanice, dva upitna arka te priložiti svoje dvije slike. Jednu tiskanicu zadržava konzularno predstavništvo u svojoj pismohrani dok će se druga tiskanica jednom mjesečno slati putem Ministarstva, Glavnom ravnateljstvu za javni red i sigurnost, neovisno o tome da li je osoba već boravila u NDH ili će tek doći. Hrvatski državljani moraju ispuniti samo jednu tiskanicu i priložiti jednu fotografiju, isto vrijedi i za izdavanje specijalnih i službenih viza. Jedna tiskanica stoji 2 kune. Na kraju dopisa navodi se kako su sva konzularna predstavništva dužna dostaviti Ministarstvu po jedan primjerak tiskanice ili arka koji se trenutno upotrebljavaju prilikom izdavanja vize. U potpisu nadstojnik konzularnog odjela dr.ing. D. Matković.¹⁴

3. Radnici iz Hrvatske na privremenom radu u Njemačkoj – Okružnicom broj 141. tj. rješenjem Odjela za državnu iseljeničku službu od 29. ožujka 1944. priopćava se kako prilikom podjeljivanja ulaznik viza hrvatskim radnicima treba postupati na sljedeći način. Središnjica Ustaškog radnika u Berlinu objaviti će preko hrvatskih tiskovina i radija kako je za

¹³ DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 22. Spisi „I“ 1941. 1944. 1945.

¹⁴ DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 23. Spisi „OK“ 1943. 1944.

povratak u domovinu potrebno, počevši od 1. ožujka 1944. prethodno odobrenje Državne iseljeničke službe u Beogradu. Spomenuto odobrenje mora posjedovati svaki radnik koji je ujedno i državljanin NDH. Nužno je da svaki radnik prije isteka radnog ugovora zatraži preko ureda župe Ustaški radnik, odobrenje za privremeni dopust od državne iseljeničke službe. Tiskane su i molbe koje radnik podiže u župi te ih je obvezan čitko ispuniti. Uz molbu, radnik je dužan i priložiti uvjerenje nadležne domovinske župske redarstvene oblasti, ili od Kotarske oblasti i ustaškog logora. Preporuča se svakom radniku da prije zatraženja dopusta nabavi sve navedene dokumente iz matične države. Središnjica Ustaškog radnika izvijestiti će sve nadležne institucije u Njemačkoj o gore navedenim propisima.¹⁵

4. Udaljavanje službenika konzularnih predstavništava u inozemstvu – Ministarstvo vanjskih poslova 08. ožujka 1944. šalje okružnicu br. 138. Konzulatu NDH u Rijeci u kojoj se reguliraju prava službenika konzularnih predstavništava prije odlaska na službeni ili privatni put. Pod točkom 1. navodi se kako su glavari predstavništava dužni obavijestiti Ministarstvo o dozvolama koje su podijelili zaposlenicima svojeg konzularnog predstavništva kako bi spomenuti mogli prijeći granicu države u kojoj rade. Nadalje, službenicima konzulata u inozemstvu zabranjeno je udaljiti se iz mjesta službovanja bez odobrenja glavara, isto tako zabranjen im je prelazak granice bez dopuštenja Ministarstva. Glavari su dužni pravovremeno dostaviti obavijest Ministarstvu kako bi Ministarstvo primilo obavijest prije nego službenik prijeđe državnu granicu. Službenicima koji se nisu pridržavali ovih propisa prijetilo je otpuštanje iz diplomatske službe, dok bi glavari bili pozvani na odgovornost. U potpisu, ministar vanjskih poslova dr. Stiepo Perić.¹⁶

5. Čuvanje diplomatskih pečata – Okružnicom upravnog odsjeka br. 129. od 15. siječnja 1944. Ministarstvo vanjskih poslova izdalo je propis svim diplomatskim predstavništvima o čuvanju pečata svojih konzulata. U okružnici se navodi kako se često događa da službene i neslužbene osobe donose iz inozemstva razne omote i kovčege zapečaćene službenim pečatom pojedinog predstavništva/poslanstva stoga je potrebno da glavari svih predstavništava u inozemstvu provedu strogi nadzor nad svim zaprimljenim pošiljkama. Također, glavarima se nalaže nadzor upotrebe svih pečata dok metalni pečatnjak za vosak moraju pohraniti kod sebe i ne izdavati ga nikome. Pečaćenje dokumenata izvršava se jedino u prisutnosti glavara i zamjenika glavara. Glavar i njegov zamjenik su odgovorni za izvršavanje ove naredbe. U potpisu, pročelnik općeg odjela Ministarstva vanjskih poslova, Vlaho Buško.¹⁷

15 DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 23. Spisi „OK“ 1943. 1944.

16 DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 23. Spisi „OK“ 1943. 1944.

17 DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 23. Spisi „OK“ 1943. 1944.

6. Zamjenici konzula – Okružnicom od 12. veljače 1944. koja je upućena svim konzulatima zabranjuje se konzulima, dokonzulima da se u slučaju izostanka Generalnog konzula potpisuju kao otpravnici poslova. Ako konzul ili dokonzul zamjenjuju Generalnog konzula trebaju se potpisivati na sljedeći način: Po naredbi Generalnog konzula: konzul X.Y.

Ako je mjesto Generalnog konzula upražnjeno i ako su konzul i dokonzul ovlašteni voditelji konzulata, potpisuju se: Voditelj Generalnog konzulata: konzul/dokonzul. U potpisu pročelnik općeg odjela Ministarstva vanjskih poslova, Vlaho Buško.¹⁸

18 DAR, R5, Konzulat NDH u Fiume, kutija 23. Spisi „OK“ 1943. 1944.